

Suomen sana *kiesa*

Appellatiivi *kiesa* kuuluu karjalaisen ruokatalouden piiriin. Sana tarkoittaa tyypillisen karjalaisen ruokalajin, happamen kaurakiisselin juurta, josta kiisseli joko siltään tai vedellä ohennettuna keitetään. Kiisselin juurta saadaan hämmäntämällä kaurajauhoja veteen ja antamalla tämän kiisseliseoksen hapata tietyn ajan.

Kiesaa suomen murteet eivät Sanakirjasäätiön sanakokoelmien perusteella tunne. Kuitenkin Kurkijoelta kotoisin oleva kielenopas Kalle Kuosa on käyttänyt (v. 1931) sanaa: »...jauhot pantiin taikinapyttyyn haaleaan veteen. Tämän annettiin hapata toiseen aamuun. Sitten huuhdeltiin seos sihdin läpi, jolloin akanat jäävät jäljelle. Nämä annettiin lampaille tahi sioille. Seoksen annettiin seistä vielä vuorokausi. Sen jälkeen kaadettiin vesi pois. Jäljelle jäi valkoinen »kiisselin kiesa». Tämä keitettiin, kun siihen oli ensin lisätty kylmää vettä. Kiisseli tuli parempaa, jos vielä pantiin maitoa sekaan. Se syötiin lämpimänä voisilmän kanssa»¹.

Inkerissä sana tavataan *kieša*-asuisena Viron Inkerin Kallivieren kreikkalaiskatolilaisten keskuudessa, joiden ruokataloudessa *kiesalla* oli toinenkin tehtävä: sitä nautittiin siltään virkistävänä juomana.

Itärajamme takana *kiesa* on varsin tavallinen Etelä-Karjalassa ja Aunuksessa; lisäksi sana kuuluu vepsän kielen sanavaroihin. Sen äänneasut voidaan palauttaa kahteen muotoon *kiesa* ja *kiisa*. Edelliseen asuun palautuvat ovat huomattavasti yleisempiä. Erikseen huomautettakoon Tverin karjalaisen vastineesta *kieža*, äänisvepsäläiset puolestaan käyttävät sanaa *keža* muodossa.

Kiesan merkitys on kaikkialla sama. Ainoastaan molemmat korpiselkäiset tiedonannot tekevät poikkeuksen: *kieza* 'ohut vellimäinen ohrajauhotaikina, josta »tšuppokakkarat» paistetaan'; *kiezä* 'rieskataikina happamaton taikina'.

Kirjallisuudessa en ole tavannut mainintoja *kiesasta* muualla kuin Aino Lampisen Karjalaisessa keittokirjassa (Maakunnallisia ruokia ja niiden valmistustapoja, Helsinki 1953, ss. 69 ja 70), jossa on selostettu Laatokan karjalaisen *kiezun* ja *kiezukiisselin* valmistusohjeet.

DALin venäjän selittävässä sanakirjassa (II; p. 277) tavataan sana *kiša*

¹ Sanakirjasäätiön ruokataloussanastoa koskevissa kyselykansioissa. Sanastaja Marja Kuosa.

'hapatus eli happamen taikinan osa'. VASMERIN venäjän etymologisessa sanakirjassa (I, s. 563) *kíša*-appellatiivin saksalaiseksi vastineeksi on ilmoitettu 'Sauerteig'. Samalla viitataan BERNEKERIN esittämään etymologiaan, jonka mukaan *kíša* (**kys-ia*) kuuluu samaan sanapesyeseen kuin *kisel* 'säuerlicher Mehlbrei'. Molemmat sanat ovat saman kantasanan (*kisnut* 'säuern, versäuern') johdannaisia (EW, I, s. 678).

Puheenalaista *kíša* — *kiesa* -etymologiaa mutkistaa 1. tavun vokalismi: miksi pitkän *i*:n sijalla suomalaisella taholla esiintyykin diftongi? Kuten tunnettua, tämä problemaattinen ilmiö ei kuitenkaan ole mahdoton, joskin kyllä harvinainen. Yleensä esitetään itämerensuomalaisella taholla kolme diftongillista sanaa, *miero*, *niekka*, ja *viehkuri*², joiden venäläisiin lähtömuotoihin vetoamalla pitäisi olla odotuksen mukaisesti *ii*:llisiä. Olisikohan tämä ryhmä saanut *kiesasta* pienen lisän? Aivan vaille todistusvoimaa eivät siinä tapauksessa jääne *kiisa* asuun palautettavat muodot.

Kun tämä sana esitelmän yhteydessä tuli puheeksi suomalais-ugrilaisen kansatieteen seminaarissa, professori K. Vilkuna huomautti: »Kansatieteellisessä katsannossa *kiesa* edustaa varsin alkeellista ruokaa, jota ilmeisesti on sellaisenaankin käytetty talvisin särpimenä kuten *syöväntaikinaa* Länsi-Suomessa. Tästä syystä *kiesaa* olisi syytä pitää vanhempana lainana kuin sanaa *kiisseli*, joka on tullut karjalaismurteisiin ja myöhemmin kirjakieleemme uutena lainasanana pitemmälle jalostetun *kiisselipuuron* ja *-liemen* mukana.»

LAHJA RÄSÄNEN

Le finnois *kiesa* »levain»

L'auteur démontre que le finnois *kiesa* (rare dans les patois orientaux), carélien *kiesa*, *kiisa*, vepse *k'eža* »levain» est un mot emprunté au russe *kíša* »levain». Pour le

rapport phonétique russe *i* ~ finnois de la Baltique *ie* cf. russe *mír* ~ finnois *miero*, russe *-nik* ~ finnois *-niekka* et russe *vihot* ~ carélien *viehkuri*.

LAHJA RÄSÄNEN

² Ks. esim. Jalo KALIMA, Slaavilaisperäinen sanastomme, s. 50.